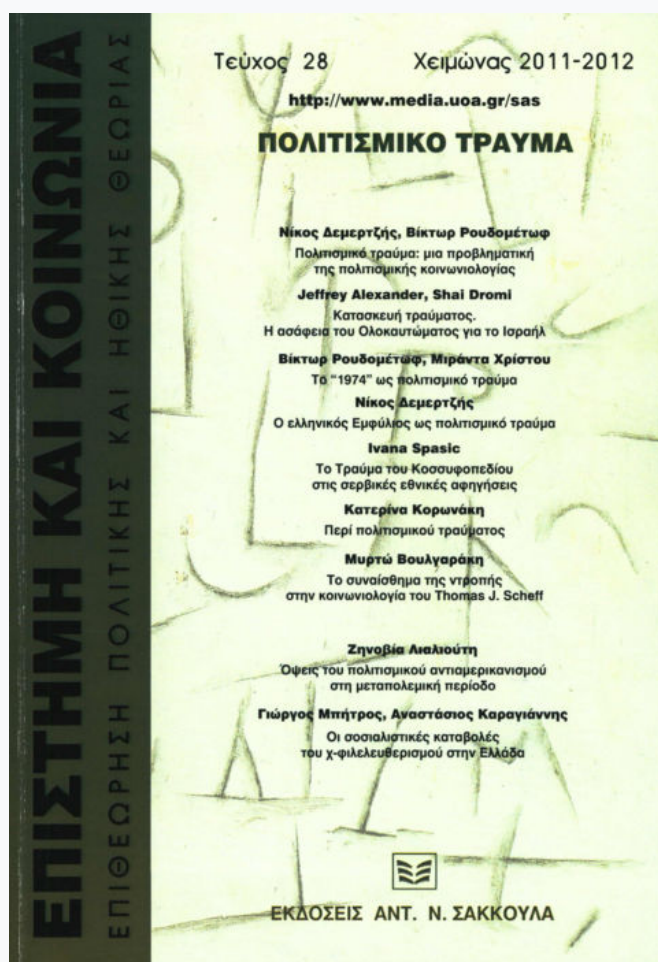

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 28 (2011)

Πολιτισμικό τραύμα

Το συναίσθημα της ντροπής: Συνδέοντας μικρό- και μακρο-αναλυτικό επίπεδο στην κοινωνιολογία του Thomas J. Scheff

Μυρτώ Βουλγαράκη

doi: [10.12681/sas.826](https://doi.org/10.12681/sas.826)

Copyright © 2015

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Βουλγαράκη Μ. (2015). Το συναίσθημα της ντροπής: Συνδέοντας μικρό- και μακρο-αναλυτικό επίπεδο στην κοινωνιολογία του Thomas J. Scheff. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 28, 221-229. <https://doi.org/10.12681/sas.826>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΟΚΙΜΙΟ

Το συναίσθημα της ντροπής: συνδέοντας μικρο- και μακρο-ανάλυτικό επίπεδο στην κοινωνιολογία του Thomas J. Scheff

Thomas J. Scheff, *Microsociology. Discourse, Emotion and Social Structure*, The University of Chicago Press, Chicago & London 1990, 232 σελ.

-----, *Emotions, the social bond, and human reality part/whole analysis*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, 264 σελ.

-----, *Bloody Revenge: Emotions, Nationalism and War*, iUniverse.com, Inc, USA 1994, 2000, 176 σελ.

Μυρτώ Βουλγαράκη*

Για πάρα πολλά χρόνια οι συγκινήσεις και τα συναισθήματα, ενώ ενυπάρχαν στις κοινωνιολογικές αναλύσεις, είχαν υποτιμηθεί από την πλειοψηφία της ακαδημαϊκής κοινότητας και δεν είχαν μελετηθεί. Ένας από τους πρώτους κοινωνιολόγους που εισήγαγε την 'κοινωνιολογία των συγκινήσεων', αποδίδοντας στα συναισθήματα τη σημασία που τους αξίζει, θεωρώντας τα δηλαδή ως μία κατευθυντήρια γραμμή που καθορίζει την επιθυμία του ανθρώπου, νοσηματοδοτεί τη συμπεριφορά και τη δράση του καθώς και τη σχέση του με τους άλλους, είναι ο Thomas Scheff.

Γεννήθηκε το 1929 και είναι επίτιμος καθηγητής Κοινωνιολογίας στο πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (Santa Barbara). Αντικείμενα της μελέτης του είναι η κοινωνική ψυχολογία, οι διαπροσωπικές σχέσεις, οι ψυχικές ασθένειες, η αποκατά-

* Υποψήφια Διδάκτωρ του τμήματος ΕΜΜΕ του Εθνικού και Καποδιστριακού Παν/μιου Αθηνών και διδάσκουσα στο τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων του Τ.Ε.Ι. Κρήτης <mi_voulgaraki@hotmail.com>. Η συγγραφέας συχαριστεί τον καθηγητή Ν. Αρμενιζή για τις πολύτιμες παρατηρήσεις του στο κείμενο και, ιδιαίτερα, για τη συμβολή του στη διατύπωση της ορολογίας.

σταση της δικαιοσύνης, η συλλογική βία και, τελευταία, η αλληλεγγύη, η αλλοτρίωση, η σύγκρουση και τα συναισθήματα. Έχει πτυχίο Φυσικής από το πανεπιστήμιο της Αριζόνας (1950) και διδακτορικό στην Κοινωνιολογία από το πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας (Berkeley) (1960). Έχει αναγορευτεί επίτιμος διδάκτωρ από το πανεπιστήμιο Karlstad της Σουηδίας (2003) και από το πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης (2008).

Μεγάλο μέρος του έργου του αφορά την ανάλυση ατομικών περιπτώσεων και των συναισθημάτων που αναπτύσσονται στις διαπροσωπικές σχέσεις καθώς και την ένταξή τους σε ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο, έτσι ώστε το μικρο-αναλυτικό επίπεδο να συνδυαστεί με το μακρο-αναλυτικό. Ως εκ τούτου, δίνει ιδιαίτερη σημασία στη θεωρία του κοινωνικού δεσμού. Κατά τον Scheff, η προσωπικότητα και η βασική συμπεριφορά και στάση ζωής του ατόμου προκύπτουν από τη φύση των σχέσεων και των αλληλεπιδράσεών του με τους άλλους, από τη σκοπιά δηλαδή του πώς μας αντιλαμβάνονται οι άλλοι (τι εντόπωση δίνουμε). Αυτές τις κοινωνικές σχέσεις τις προσεγγίζει με τους όρους της αποξένωσης και της αλληλεγγύης.

Διακρίνει, λοιπόν, δύο μορφές αποξένωσης-αλλοτρίωσης, οι οποίες εξαρτώνται από το είδος του κοινωνικού δεσμού. Τη μία την αποκαλεί 'απομόνωση' [isolation]: ο άνθρωπος οδηγείται σε αυτή από τους χαλαρούς κοινωνικούς δεσμούς και μέσω αυτής αποξενώνεται από τους γύρω του· αδυνατεί να συνδεθεί με το περιβάλλον του και να αναπτύξει κάποιου είδους αλληλεγγύη. Τη δεύτερη μορφή την ονομάζει 'συναισθηματική απορρόφηση-αφομοίωση' [engulfment]: σε αυτή οδηγείται κανείς από τους υπερβολικά στενούς δεσμούς και συνεπάγεται την απώλεια σημαντικού μέρους του εαυτού -θυσιάζονται ασυνείδητα επιθυμίες, σκέψεις και γενικότερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας προκειμένου το άτομο να γίνει ένα με τον άλλον. Ο Scheff διαφοροποιεί τη συναισθηματική απορρόφηση-αφομοίωση από την αλληλεγγύη, πράγμα που πολλοί κοινωνιολόγοι δεν έχουν κάνει με αποτέλεσμα να συγχέουν τους δύο όρους. Θεωρεί ότι αυτό που διαφοροποιεί την κοινωνική αλληλεγγύη, είναι ότι κάθε μέλος αναγνωρίζει τη διαφορετικότητα του συνανθρώπου και κρατάει τις ισορροπίες σεβόμενο τη θέση του άλλου αλλά και τη δική του. Βάσει αυτής της θεώρησης, ο Scheff δείχνει τη διαφορά μεταξύ των πολιτισμών/κοινωνιών ανάλογα με την ισορροπία εγγύτητας και απόστασης που καλλιεργούν στο άτομο ως προς τον δεσμό του με τους άλλους. Υπάρχει διαφορά ανάμεσα στις δυτικές και ανατολικές κοινωνίες: στις πρώτες επικρατεί η απομόνωση, ενώ στις δεύτερες η απορρόφηση-αφομοίωση: όταν, δηλαδή, ο εαυτός βρίσκεται αντιμέτωπος με τα 'θέλω' των άλλων, παραμερίζεται σε ό,τι αφορά τις ανάγκες του,

πράγμα που οδηγεί σε ένα είδος υποτέλειας.

Ο Scheff είναι από τους λίγους κοινωνιολόγους που μελετάει το συναίσθημα της ντροπής. Το θεωρεί κυρίαρχο, διότι καθορίζει την ποιότητα του κοινωνικού δεσμού που αναπτύσσεται μεταξύ των ανθρώπων αλλά και μεταξύ ευρύτερων κοινωνικών συνόλων (π.χ. μεταξύ εθνών-κρατών κ.α.). Πιστεύει ότι το συναίσθημα της ντροπής δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας φόβος, μία συστολή προς την όποια κοινωνική σχέση και κοινωνικό δεσμό. Ως συναίσθημα έχει κοινωνικό χαρακτήρα, γιατί γεννιέται μέσα από την κοινωνική αλληλεπίδραση· πρόκειται για τον φόβο της απόρριψης από τους άλλους, πράγμα που χαλαρώνει τον κοινωνικό δεσμό. Η ντροπή βιώνεται ανάλογα με το πώς βλέπουν οι άλλοι τον εαυτό μας και, στη συνέχεια, πώς βλέπουμε εμείς τον εαυτό μας μέσα από την οπτική των τρίτων, αλλά και τελικά πώς νιώθουμε εμείς γι' αυτόν. Είναι σαν να είμαστε μπροστά από έναν καθρέφτη (Cooley 1964: *looking glass self*) που η αντανάκλασή του μας γεμίζει τις περισσότερες φορές είτε ντροπή (σηματοδοτώντας τον απειλημένο κοινωνικό δεσμό) είτε υπερηφάνεια (σηματοδοτώντας τον άθικτο κοινωνικό δεσμό).

Η ντροπή φαίνεται, λοιπόν, να κατέχει ξεχωριστή θέση μεταξύ των συναισθημάτων αλλά και των κοινωνικών σχέσεων. Ο Scheff την αποκαλεί 'κύριο συναίσθημα' [*master emotion*] γιατί έχει δραστικές ψυχολογικές και κοινωνικές λειτουργίες. Αρχικά, σε ατομικό επίπεδο, η ντροπή δείχνει να αποτελεί ένα αυτόματο σημάδι πιθανότητας ηθικού παραπτώματος. Η ίδια η συνείδηση του ανθρώπου έχει ένα διαισθητικό και δυναμικό στοιχείο της ντροπής που συντελεί στον καθορισμό του ορίου μεταξύ του ηθικού και του μη ηθικού. Γενικότερα, η έννοια της ντροπής σηματοδοτεί το αξιακό σύστημα του ανθρώπινου πολιτισμού, ο οποίος συμβάλλει στη διάπλαση αυτής της έννοιας-συναίσθηματος στη συνείδηση των ανθρώπων, με σκοπό την άσκηση κοινωνικού ελέγχου προς όφελος του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου (Elias 1997).

Στο έργο του *Bloody Revenge: Emotions, Nationalism and War*, ο Scheff εξετάζει αναλυτικότερα την ντροπή σε συνδυασμό με το αντίθετο συναίσθημα της υπερηφάνειας. Είναι φανερό ότι αυτά τα δύο συναισθήματα προκύπτουν σε αντίθετες καταστάσεις: αισθανόμαστε υπερηφάνεια με κατορθώματα, επιτυχίες και αποδοχή· αντίστοιχα, νιώθουμε ντροπή με λάθη, αποτυχίες και απόρριψη. Ο αντιθετικός χαρακτήρας διακρίνεται καθαρά στα μικρά παιδιά. Τα επιτυχημένα παιδιά δείχνουν φανερά το συναίσθημα της υπερηφάνειας με ευθύ βλέμμα γεμάτο αυτοπεποίθηση, ένα χαμόγελο επιτυχίας και στητή στάση ολόκληρου του σώματος. Είναι σαν να ψηλώνουν, να 'φουσκώνουν από υπερηφάνεια' εξαιτίας της πίστης στη δύναμη του εαυτού τους. Από την άλλη, οι ενδείξεις της ντροπής είναι ακριβώς οι

αντίθετες· για παράδειγμα: χαμηλή φωνή, φευγαλέο βλέμμα, ένοχη ή δειλή όψη, στάση σώματος που δείχνει συστολή κ.ά.

Μερικές φορές βλέπουμε καθαρά τα σημάδια της υπερηφάνειας και της ντροπής και στους ενήλικες –σε αυτούς, όμως, δεν είναι τόσο εμφανή όσο στα παιδιά. Αυτό άραγε σημαίνει ότι η υπερηφάνεια και η ντροπή σπανίζουν ως συναισθήματα στους ενήλικες ή μήπως ότι τα εκδηλώνουν διαφορετικά; Ως υπόθεση, προβάλλεται το δεύτερο: στους ενήλικες η υπερηφάνεια και η ντροπή εμφανίζονται συχνά συγκαλυμμένες· απέναντι στους άλλους φοράμε ένα καλό προσωπείο.

Μια ένδειξη επιφυλακτικότητας γύρω από την υπερηφάνεια και την ντροπή στις δυτικές κοινωνίες διακρίνεται στον τρόπο που χρησιμοποιούνται οι λέξεις στις καθημερινές συζητήσεις. Διαπιστώνεται ότι συχνά η λέξη ‘ντροπή’ αποσιωπάται, σαν να είναι ταμπού για τη σύγχρονη εποχή (αντίθετα, σε παραδοσιακές κοινωνίες, όπως αυτές των ασιατικών χωρών, τα πράγματα είναι διαφορετικά). Στις δυτικές κοινωνίες, η λέξη αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί με τρόπο που να μην αναφέρεται σε συγκεκριμένο συναισθήμα: για παράδειγμα, η φράση «τι ντροπή!» η οποία μπορεί να εκφραστεί και με το «τι απογοήτευση!». Πολύ σπάνια χρησιμοποιείται για να αναφερθεί στο ειδικό σημαντικό συναισθήμα της ντροπής –ένα συναισθήμα κρίσης με μεγάλη ένταση– όπως τα παραδείγματα: ‘θα έπρεπε να ντρέπεσαι για τον εαυτό σου!’ που εμπεριέχει έντονη κριτική, και ‘αισθάνομαι ντροπιασμένος’ που συνιστά δυναμική ένδειξη επίπονου συναισθήματος. Ειρήσθω εν παρόδω πως ο Scheff αναφέρεται στην ορολογία-εννοιολογία-τυπολογία της ‘ντροπής’ σε διάφορες γλώσσες και πολιτισμούς.

Η υπερηφάνεια και η ντροπή οδηγούν σε κάποιες θεμελιώδεις οπτικές της ανθρώπινης κατάστασης/συνθήκης. Είναι συναισθήματα που παραπέμπουν στο αστικό σύστημα, σε ηθικά δηλαδή ζητήματα της ανθρώπινης κοινωνίας. Η καταγωγή άλλων συναισθημάτων, όπως ο φόβος, ο θυμός και η θλίψη, είναι ευρέως αναγνωρισμένη: ο φόβος προκύπτει από τον κίνδυνο για τη ζωή και τις ακραίες καταστάσεις/το ρίσκο, ο θυμός απ’ την απογοήτευση/τη ματαίωση και η θλίψη από την απώλεια. Αντιθέτως, η καταγωγή της υπερηφάνειας και της ντροπής δεν είναι ακριβής. Η ντροπή φαίνεται να προκαλείται από την ανάγκη μας να νιώσουμε τον σωστό βαθμό σύνδεσης (και επικοινωνίας/εγγύτητας) με τους άλλους. Προκύπτει όταν αισθανόμαστε πολύ κοντά ή πολύ μακριά από τους άλλους. Όταν είμαστε πολύ κοντά, νιώθουμε εκτεθειμένοι και παραβιασμένοι, όταν είμαστε απομακρυσμένοι νιώθουμε αόρατοι και απορριπτέοι. Το συναισθήμα της υπερηφάνειας είναι σημάδι ότι βρισκόμαστε στη σωστή απόσταση: αρκετά κοντά για να (αισθανθούμε ότι μας προσέχουν/δίνουν σημασία) γίνει αισθητή η παρουσία μας, αλλά

όχι τόσο ώστε να νιώθουμε ότι απειλούμαστε. Σχηματικά, η παρουσία υπερηφάνειας και ντροπής εκφράζουν τη 'θερμοκρασία' μιας σχέσης. Το συναίσθημα της υπερηφάνειας σημαίνει ότι τα μέλη δεν είναι ούτε τόσο κοντά ('συναισθηματική απορρόφηση-αφομοίωση'-'εμείς') ούτε τόσο μακριά (απομόνωση-'εγώ').

Στηριζόμενος στις περιπτώσιολογικές αναλύσεις τρίτων, ο Scheff κατηγοριοποιεί την ντροπή στις εξής μορφές: την ασυγκάλυπτη και συνομολογημένη, από τη μία, και την ανομολόγητη και μη συνειδητή ντροπή, από την άλλη. Η ντροπή που αναγνωρίζεται βοηθάει στη σύνδεση των συμμετεχόντων. Η παραδοχή των συναισθημάτων της αδυναμίας και της ευπάθειας μπορεί να οικοδομήσει αλληλεγγύη και εμπιστοσύνη. Αντίθετα, η άρνηση της ντροπής χτίζει έναν τοίχο μεταξύ των μελών του κοινωνικού δεσμού. Αν τα σημάδια ντροπής μεταμφιέζονται ή αγνοούνται, τότε τα μέλη του κοινωνικού δεσμού χάνουν την επαφή. Τέτοιου είδους αυτόματες αμυντικές μεταμφιέσεις/παραγνώσεις γίνονται (και) μέσω του λόγου. Ένα παράδειγμα που παραθέτει ο Scheff είναι το εξής: η έκφραση 'ήταν μία αμήχανη/άβολη στιγμή', που χρησιμοποιείται συχνά, θέλει να πει ότι δεν ήμουν εγώ αμήχανος αλλά η στιγμή· η τάση αποποίησης του χαρακτηρισμού της προσωπικής αμηχανίας ή του αισθήματος της ντροπής είναι εμφανής.

Όταν η ντροπή δεν ομολογείται, γίνεται θηλιά γύρω από το ίδιο της τον εαυτό (ντρέπεται κανείς γιατί νιώθει ντροπή/ντροπή για την ντροπή) ή συνυπάρχει με άλλα συναισθήματα, όπως τη θλίψη, τον φόβο, τον θυμό. Συνήθως δε η ακολουθία: 'ντροπή για την ντροπή' επικρατεί περισσότερο από το δίπολο 'ντροπή-θυμός'. Σε κάθε περίπτωση πάντως, για τον Scheff, η ανομολόγητη ντροπή είναι κρίσιμη για την εμφάνιση ατέρμωνων συγκρούσεων οι οποίες, κατ' αυτόν, παίρνουν δύο μορφές: η μία είναι η διαμάχη/φιλονικία και η άλλη το συναισθηματικό αδιέξοδο. Επίσης, υπό την επήρεια της ανομολόγητης ντροπής, το άτομο είναι ανίκανο να θρηνήσει γιατί θα φοβάται να εκφραστεί, ντρέπεται (ή και φοβάται) για το αποτέλεσμα του πένθους του.

Στη διαμόρφωση αυτής του της θεωρίας βοηθάει η εργασία της κοινωνιολόγου και συνεργάτριάς του Retzinger (1991) η οποία μελετούσε περιστατικά ενδοοικογενειακών συγκρούσεων βιντεοσκοπώντας τα και μετά πρόβαλλε στα εκάστοτε ζευγάρια τις στιγμές συναισθηματικής τους έντασης. Οι εμπλεκόμενοι εκπλήσσονταν -δεν είχαν συνείδηση των συναισθημάτων τους τη στιγμή που τα εξέφραζαν στον καθέναν· βλέποντας δε το βίντεο συνειδητοποιούσαν κάποια από αυτά, όχι όμως όλα. Είναι ενδεικτικό πως δεν αναγνώριζαν ντροπή. Ίσως φοβόντουσαν να την αναγνωρίσουν ή να την ονοματίσουν. Μπορεί και να αποτελεί ταμπού ('ντροπή για την ντροπή'). Άλλωστε στη σύγχρονη κοινωνία, η ντροπή θεωρείται κακό

χαρακτηριστικό, αποτελεί μειονέκτημα για τον σύγχρονο 'αριβίστα' καθώς συνδέεται με τη δειλία.

Στο σημείο αυτό αξίζει να επιμείνουμε στην εκ μέρους του Scheff τυπολογική διάκριση της ανομολόγητης ντροπής σε εμφανή (για τους άλλους) και παρακαμφθείσα [bypassing]. Η εμφανής ντροπή εμπλέκει επώδυνα συναισθήματα και λίγη σκέψη, συνοδεύεται από κρυψίνοια, σύγχυση και σωματικές αντιδράσεις όπως κοκκίνισμα του προσώπου, ιδρώτα και ταχυκαρδία. Μπορεί κάποιος να χάνει τις λέξεις του, να αποδιοργανώνεται και να συγχύζεται η σκέψη του ή η συμπεριφορά του, σαν να βρίσκεται σε κατάσταση αμηχανίας. Πολλοί από τους όρους που είναι κοινοί στα επώδυνα συναισθήματα αναφέρονται σ' αυτόν τον τύπο ντροπής ή και σε μία αλυσιδωτή σχέση με τον θυμό: ένα συναισθήμα ασυνήθιστο που κάνει τον άλλον να είναι επιφυλακτικός, ντροπαλός, αδέξιος, να νιώθει άβολα, να αισθάνεται ενοχλημένος, δυστυχισμένος. Στη γλώσσα της εφηβείας, να είναι κανείς 'φρικαρισμένος', 'αφασιακός' ή ακόμη και 'έκκεντρικός'. Οι φράσεις 'ένιωσα σα χαζός' ή 'ένιωσα τελείως ηλίθιος' μπορεί να είναι ακόμη και σπάνιες στη σημερινή εποχή. Από την άλλη μεριά, η παρακαμφθείσα ντροπή χαρακτηρίζεται από ταχύτητα στη σκέψη, τον λόγο και τη συμπεριφορά αλλά και, γενικότερα, από συναισθήματα μικρότερης διάρκειας. Εκδηλώνεται ως σύντομο, επώδυνο συναισθήμα που συνήθως διαρκεί λιγότερο από ένα λεπτό και ακολουθείται από υπερβολική και γρήγορη σκέψη και ομιλία. Ένα κοινό παράδειγμα που αναφέρει ο συγγραφέας είναι το εξής: κάποιος νιώθει προσβεβλημένος ή επικριμένος. Την ίδια στιγμή ή αργότερα μπορεί να βιώσει την εμπειρία της 'σουβλιάς', του επώδυνου συναισθήματος (που προκαλεί ένα βογκητό ή έναν μορφασμό) το οποίο συνοδεύεται αμέσως από φανταστική αλλά καταναγκαστική επανάληψη της προσβλητικής σκηνής. Η επανάληψη αυτή έχει παραλλαγές στο θέμα: πώς κάποιος θα μπορούσε να είχε συμπεριφερθεί διαφορετικά, αποφεύγοντας το γεγονός ή αντιδρώντας με καλύτερο αποτέλεσμα, με συνέπεια να βασανίζεται κανείς γενικότερα από τέτοιου είδους σκέψεις και υποθέσεις.

Ο Scheff υπογραμμίζει ότι οι δύο μορφές της ατέρμονης σύγκρουσης (διαμάχη και συναισθηματικό αδιέξοδο) αντιστοιχούν με τις δύο μορφές της ανομολόγητης ντροπής: η διαμάχη στην παρακαμφθείσα μορφή της ντροπής και το αδιέξοδο στην εμφανή μορφή της. Η σύγκρουση αυτή ευνοείται από τη διαδοχή (ανομολόγητης) ντροπής και θυμού. Θυμός που αναπηδά από ντροπή και ντροπή που μπορεί να είναι αποτέλεσμα θυμού -ένας κύκλος που δημιουργεί αδιέξοδο. Αυτός που ντρέπεται θυμώνει γι' αυτό κι αυτός που θυμώνει ντρέπεται, αντίστοιχα, για τον θυμό του. Αυτού του είδους ο θυμός και η ντροπή σπάνια αναγνωρίζονται και είναι δύσκολο

λο να ανιχνευτούν και να εξαλειφθούν. Η αλυσιδωτή αντίδραση ντροπής-θυμού (ή μανίας) μπορεί να είναι σύντομη, ζήτημα λεπτών, αλλά μπορεί επίσης να διαρκέσει ώρες, μέρες ή μια ολόκληρη ζωή μετατρεπόμενη σε πίκρα που προκαλεί τραύμα και οδηγεί σε εμπάθεια ή μνησικακία και, τελικά, στην αλλοτρίωση. Συχνά σημειώνεται ένα είδος 'συμμετρικής κλιμάκωσης' στην οποία οι συγκρούσεις δεν έχουν όρια και μπορεί να επιφέρουν θάνασιμα αποτελέσματα. Σ' αυτές τις διαμάχες, η ανομολόγητη ντροπή είναι η αιτία της εκδίκησης -εκεί βασίζεται ο κύκλος της σύγκρουσης. Η ντροπή-μανία μπορεί να κλιμακωθεί σε βαθμό που ένα άτομο ή μία ομάδα να βρίσκεται σε κατάσταση μόνιμης έκρηξης ντροπής-μανίας που δείχνει ένα είδος ακραίας και βίαιης συμπεριφοράς. Η κλιμάκωση αποφεύγεται με την υποχώρηση, τον συμβιβασμό ή κάποια άλλη παρόμοια τακτική η οποία, όμως, προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την αμοιβαία συνομολόγηση της ντροπής.

Ο Scheff παραθέτει το παράδειγμα της βεντέτας, όπου φαίνεται ξεκάθαρα ο συνδυασμός θυμού και ντροπής στα άτομα που εμπλέκονται και ο οποίος οδηγεί σε φοβερή ένταση και έκρηξη επιθετικότητας και βίας. Στη βεντέτα υπάρχει η έννοια της 'προσβολής', προσβάλλεται δηλαδή η τιμή κάποιου ή κάποιας οικογένειας, άρα γεννιέται το συναίσθημα της ντροπής (ντροπιάζεται η τιμή) και το άτομο ή η οικογένεια προχωρά στην αποκατάσταση της 'χαμένης τιμής' ανταποδίδοντας εχθρικά την προσβολή. Στην ουσία, η θιγμένη τιμή και η γέννηση της ντροπής απευθύνονται στο αξιακό σύστημα της εκάστοτε κοινωνίας και των ατόμων προσωπικά.

Όσον αφορά την κλασική διάκριση ντροπής-ενοχής, ο Scheff συγκαταλέγεται σε εκείνους που θεωρούν πως η ενοχή αποτελεί μία από τις πολλές εκδοχές της ντροπής και ότι η διαφοροποίηση μεταξύ των δύο είναι σχετική. Εξάλλου, όπως προαναφέρθηκε, προσεγγίζει την ντροπή ως 'κύριο συναίσθημα'. Τούτου δοθέντος, αναφέρει ότι οι παραδοσιακές κοινωνίες, συνήθως του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης, χρησιμοποιούσαν το συναίσθημα της ντροπής για την άσκηση κοινωνικού ελέγχου. Στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες χρησιμοποιείται το συναίσθημα της ενοχής για τον ατομικό έλεγχο του ανθρώπου. Η ενοχή είναι περισσότερο 'ατομικό' συναίσθημα και αναφέρεται σε μία ατομικιστική μοντέρνα εποχή. Μπορεί να τη βιώσει κάποιος χωρίς να παίρνει υπόψη του την οπτική των άλλων για τον εαυτό του. Η ενοχή εξαρτάται από ένα ευρύτερο αξιακό σύστημα, απευθύνεται περισσότερο σε αξίες που έχει ορίσει ο καθένας, στο τι είναι σωστό και τι λάθος για τον καθένα ξεχωριστά. Αφορά περισσότερο μία ενέργεια. Ενώ η ντροπή έχει καθαρά κοινωνικό χαρακτήρα, βιώνεται είτε σε διαπροσωπικές επαφές είτε σε προσωπικές στιγμές του ατόμου, αλλά αναφέρεται απαραίτητα στο πώς φανταζόμαστε ολόκληρο τον εαυτό μας μέσα από τα 'μάτια' τρίτων. Αφορά την ύπαρξη του ανθρώπου.

Επίσης, μία άλλη βασική διαφορά που υποδηλώνει τον διαφορετικό χαρακτήρα τους, είναι ότι η ντροπή σηματοδοτεί την απειλή ενός κοινωνικού δεσμού μεταξύ κάποιων ατόμων, ενώ η ενοχή όχι (το άτομο που τη βιώνει ξέρει κατά κάποιο τρόπο ότι έχει περιθώριο επανόρθωσης της 'κακής' του πράξης, γεγονός που μειώνει την ένταση και τη διάρκεια του συναισθήματος). Σήμερα, η ντροπή θεωρείται πιο 'παιδικό' συναίσθημα ενώ η ενοχή είναι για τους ενήλικες.

Υπό μακρο-κοινωνιολογική έποψη, ο Scheff είναι της γνώμης ότι ο χαρακτήρας των ανθρώπων καθώς και οι κοινωνικοί θεσμοί, τουλάχιστον στη Δύση, δημιουργούνται από έναν δυσλειτουργικό πολιτισμό που βασίζεται στη μυστικότητα, στην απάτη, στην αυταπάτη και στο καταπιεσμένο συναίσθημα που συνοδεύεται από μαζική αποξένωση. Στο πλαίσιο αυτό θέτει ως υπόθεση εργασίας κατά πόσο ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος μπορεί να αναλυθεί με όρους της κοινωνιολογίας των συγκινήσεων, δείχνοντας ότι η αλλοτρίωση και η δυσλειτουργία των διαπροσωπικών σχέσεων που βασίζεται σε όλα αυτά που προαναφέραμε, ισχύει και για τα έθνη οδηγώντας τα στη σύγκρουση και, ενίοτε, στον πόλεμο.

Ο Russell, λέει ο Scheff, αποκάλυψε τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, 'πόλεμο εγωισμού' και 'κύρους' [prestige]. Το κύρος συνδέεται με την τιμή ως συναίσθημα και, συγχρόνως, με την αποφυγή της ντροπής. Η απερισκεπτη εμπλοκή των εθνών-κρατών στον πόλεμο μπορεί να κατανοηθεί με όρους όπως αυτόν της ανομολόγητης ντροπής. Άτομα και ομάδες ένιωσαν κάποιου είδους εξευτελισμό κι έτσι παράλογα συναισθήματα καθόρισαν τη συμπεριφορά τους. Τα έθνη της Ευρώπης είχαν λόγους να φοβούνται το ένα το άλλο. Ο φόβος, όπως και η ντροπή, μπορούν να προκαλέσουν ανησυχία και οργή που οδηγούν σε σύγκρουση. Αλλά και η θλίψη, ο θυμός και η ανησυχία παίζουν ρόλο στην πρόκληση πολέμων. Ειδικά για τον θυμό, πιστεύει ότι πολλές φορές είναι η μεταμφίεση της ανομολόγητης ντροπής και γι' αυτό δημιουργεί συγκρούσεις.

Με βάση τα παραπάνω, ο Scheff διαφοροποιείται από τη θέση του Φρόντ (2002) στις *Μελέτες για την Υστερία*, σύμφωνα με την οποία οι απωθημένες αναμνήσεις, οι ιδέες και τα συναισθήματα προκαλούν το συναίσθημα της ντροπής, της αυτο-κατηγορίας, του φυσικού πόνου και του τραυματικού συναισθήματος. Για τον Scheff, η ντροπή είναι η αιτία της απώθησης και σκέψεων και συναισθημάτων και όχι η απώθηση αιτία της ντροπής. Θεωρεί ότι η ντροπή λειτουργεί συμπεσιτικά προς τα άλλα συναισθήματα, μη αφήνοντάς τα να αποφορτιστούν κι έτσι μπορούν να οδηγήσουν σε διαμάχη. Αν δεν υπήρχε η ανομολόγητη ντροπή τότε, κατά τον Scheff, η θλίψη θα αποφορτιζόταν μέσω του κλάματος, ο φόβος μέσω του τρέμλου και του ιδρώτα (που εκδηλώνονται ως άμυνα του οργανισμού) και, γενι-

κότερα, όλα τα συναισθήματα θα εκδηλώνονταν χωρίς να αφήνουν κατάλοιπα και πληγές.

Ο Scheff προτείνει την αναγνωρισμένη ντροπή ως κίνητρο για τη 'συγγνώμη', τη μετάνοια μεταξύ ατόμων και ομάδων αντίστοιχα, με αποτέλεσμα την επανόρθωση των κοινωνικών δεσμών. Μέσα από αυτήν τη μικρο/μακρο-κοινωνιολογική του προσέγγιση, επιστρέφει στη θέση του Elias (1997), ότι η ντροπή είναι προϊόν πολιτισμού και άσκησης κοινωνικού ελέγχου. Το συναίσθημα αυτό εμφανίζεται από πολύ νωρίς στα παιδιά με την ετικέτα των 'καλών τρόπων' και του σεβασμού που πρέπει να έχει ένας άνθρωπος απέναντι στον άλλο, εφόσον ζουν σε μία κοινότητα. Στις νεότερες κοινωνίες, ενώ η κοινωνικοποίηση των παιδιών και των ενηλίκων γινόταν και πάλι μέσω της εμφύσησης της ντροπής, υπήρχε ένα ταμπού σε σχέση με την εκδήλωση του συναισθήματος αυτού –όπως και άλλων– κι έτσι ένας μοντέρνος αξιοπρεπής άνθρωπος ήξερε ήδη την πρακτική της καταπίεσης των συναισθημάτων του.

Ο Scheff πιστεύει ότι χρειάζεται να αναπτυχθεί μία νέα γλώσσα που δεν θα αρνείται την αλληλεξάρτηση και το συναίσθημα. Στο πλαίσιο αυτό εξελίσσεται ο νέος κλάδος της κοινωνιολογίας των συγκινήσεων και των συναισθημάτων που συνιστά μία εναλλακτική κοινωνικο-επιστημονική προσέγγιση με άξονα την κοινωνική ψυχολογία γύρω από την ιδέα της ανθρώπινης αλληλεξάρτησης.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Cooley, C.H. (1964 [1902]). *Human nature and the social order*, New York: Schocken.
- Δεμερτζής, Ν. & Θ. Λίποβατς (2006). *Φθόνος και Μνησικακία. Τα πάθη της ψυχής και η κλειστή κοινωνία*, Αθήνα: Πόλις.
- Elias, N. (1997). *Η εξέλιξη του πολιτισμού. Κοινωνιογενετικές και ψυχογενετικές έρευνες*, Α' και Β' τόμος, Αθήνα: Νεφέλη.
- Φρόντ, Σ. & Γ. Μπόουερ (2002). *Μελέτες για την ντροπή*, Αθήνα: Επίκουρος.
- Retzinger, S.M. (1991). *Violent Emotions. Shame and Rage in Marital Quarrels*, Sage Publications, Inc.